

Давильбекова Ж.Қ.
**Экономикалық тұрақтылықты
қамтамсыз етудегі
инновациялық даму
стратегиясын іс жүзіне
асыру бағыттары**

Мақалада білім экономикасына ұмтылған қадам қарастырылған. Бүгінгі дамудың жалғыз жолы – инновациялық даму айтуға болады. Солайша, инновациялық даму қазақстанның әлемнің бәсекеге барынша қабілетті жолы болып табылады. Мақалада инновация сипаты ажыратылған: өнімділігі мен үдерістігі. Зерттеу жұмысында инновацияларды шартты түрде екі деңгейде қарастыруға болады деп анықталған. Өңдеуші өнеркәсіпте және қызмет көрсету саласында бәсекеге түсуге қабілетті және экспортқа негізделген тауарларды, жұмыстар мен қызмет көрсетулер өндірісі мемлекеттік индустриялық-инновациялық саясаттың басты нысанасы болып табылады. Индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік саясаттары стратегиялық жоспарда белгіленген мақсаттарға қол жеткізуді қамтамсыз етуі, сондай-ақ одан кейінгі жылдары қазақстандық экономиканың сервистік-технологиялық бағыттылығын қалыптастыру негіздерін құруы тиіс.

Мақалада анықталған индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік саясаттары қандай қағидаттарға негізделгені көрсетілген. Индустриалды-инновациялық саясат индустриядан кейінгі дамудың перспективалы бағыттарында ғылыми-техникалық, инновациялық және өндірістік әлеуетті ұлғайтуға бағытталған, ол болашақта қағидатты бәсекелестік артықшылықтарды алуға жәрдемдесуге тиіс деп негізгі бағыттар қандай болуы тиіс екені мақалада айқындалған.

Түйін сөздер: экономика, инновация, индустрия; өңдеуші өнеркәсіп, ғылыми технология, үрдіс, қаржыландыру, мемлекет.

Davil'bekova Zh.Kh.
**Ways of introduction of strategy
of innovative development
for maintenance
of economic stability**

Ways of strategy of innovative development are considered in the article and is revealed, that a unique way of development for any country, including of Kazakhstan, is innovative way, which promotes increase competitiveness economy. Characteristics of an innovation, their levels and the problems of interfering their introduction are considered in the research. Development of processing industry is a priority task of all innovative strategy of the state. The paper examines the characteristics of innovation, their levels and challenges to their implementation. The article presents the principles of industrial – innovative government policies which aimed at the foundations, the strategic development plan, aimed at industrial – service technological economic of Kazakhstan. Also in this article have been identified directions of the post – industrial development ways in the perspective areas of science and technology innovation for increasing of the productive capacity for helping of the future competitive advantages in key areas of industrial – innovative policy of Kazakhstan.

Key words: economy, innovative industry, manufacturing, high-tech technologies, processes, financing, the state.

Давильбекова Ж.Х.
**Пути внедрения
стратегии инновационного
развития для обеспечения
экономической стабильности**

В статье рассмотрены направления стратегии инновационного развития и выявлено, что единственный путь развития любой страны, включая Казахстан, является инновационный, который способствует повышению конкурентоспособности экономики. В работе рассматриваются характеристики инновации, их уровни и проблемы, препятствующие их внедрению. В ходе исследования выяснено, что развитие обрабатывающих отраслей промышленности является приоритетной задачей всех инновационных стратегий государства. В статье приводятся принципы индустриально-инновационной государственной политики, направленной на формирование основ, стратегического плана развития, ориентированных на индустриально-сервисную технологическую казахстанскую экономику. Также в данной статье были определены направления постиндустриального пути развития в перспективных областях науки и техники, инновациях с целью повышения производственного потенциала для содействия будущим конкурентным преимуществам в ключевых областях индустриально-инновационной политики Казахстана.

Ключевые слова: экономика, инновация, индустрия, обрабатывающая промышленность, наукоемкая технология, процесс, финансирование, государство.

**ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫН
ІС ЖҮЗІНЕ АСЫРУ
БАҒЫТТАРЫ**

Қазіргі болашаққа ұмтылған қадамды – білім экономикасына ұмтылған қадам деуге болады. Бүгінгі дамудың жалғыз жолы – инновациялық даму. Ол – Қазақстанның әлемнің бәсекеге барынша қабілетті 30 елінің қатарына кіру жолы болып табылады. Қазақстан экономикасының ғылыми білімге, инновациялық технологияларға, жоғары білікті өндіргіш күшке негізделуі тиіс дегендік. Атап айтқанда, табиғи ресурстарды жаңаша игеруге, оларды мүмкіндігінше республикада өңдеуге, мүмкіндігінше қосымша құн жасауға, жаңа жұмыс орындарын ашуға. Ғылыми ауқымды технологияларды барынша аз енгізуге негізделген, тұлғаның шығармашылық қабілеттілігі мен белсенділігін қажет етпейтін шикізаттық экономикадан «өңдеуші және өндіруші» экономикаға өту.

Инновациялық даму жолын таңдау себептеріміздің негізгілері: әлемдегі өнеркәсіптің технологиялық жолмен қарқынды дамуы, әлемде жаһандану процесінің өріс алуы, Қазақстанның БСҰ (Бүкіләлемдік сауда ұйымы)-на кіру жолында байланысты өнеркәсіпті бәсекелестікке дайындау қажеттілігі және бәсекеге қабілетті еңселі отыз елдің қатарына қосылудағы мақсатымызға жету. Жетілген экономика деп жаңа әртүрлі салаларда бәсекеге түсе алатын экономиканы айтады, ал бұндай жетістіктерге тек инновациялық қарқынмен ғана қол жеткізуге болады. Қазіргі заман талаптарына сай инновациялық экономика процестері біркелкі ағын секілді жедел қарқынмен жүруде. Сөзсіз, оның жекелеген сәттері: техникалық идеяларды ойлап табу, жетілдіру, оны өндіріс кезеңіне дейін апару, жаңа өнім түрлерін алу, оны коммерциализациялау – өзінше, қызметтерді ұйымдастыру жағынан, басқару мен қаржыландыру, айналымға жіберу тұрғысынан ерекшеленеді [1].

Инновация сипатын екі жақты ажыратуға болады:

1. Өнімділік – жаңа өнімді түбегейлі өндіріске енгізу немесе жаңа технологияға негіздеу.

2. Үдерістік (прогрестік) – өндіріс тәсілін не технологияны едәуір жетілдіру, жабдықтар мен өндіріс тәсілдерін өзгерту.

Технологиялық инновацияларға өндірістік аяда ең алғаш рет зерттеу жүргізген ғалым Й. Шумпетер еді. Ол өзінің «іскерлік белсенділік циклдері» ілімінде экономикалық дамудың қозғаушысы кәсіпкердің инновациялық әрекеттері деп көрсетті

[2]. Яғни кәсіпкер экономика мен экономикалық өсімнің бәсекелік тұрғыдан құрылымдық өзгерісінің қайнар көзі. Жалпы инновацияларды өнім өндірудің кез келген кезеңде енгізуге болады. Инновациялық өзгерістер технологиялық процесстердің басқа жабдықтар мен құралдардың жаңаша түрлерін енгізу мен тұтынушыларға тауарды сатуға дейін және сатудан кейін қызметтің ерекше, жаңашыл түрін көрсете отырып, дифференциаланған бәсекелік артықшылықтарға қол жеткізудің басты шарты. Инновацияларды шартты түрде екі деңгейде қарастыруға болады:

1. Өндіріске алғаш рет енгізіліп отырған жаңалықтар, идеялар-ал бұларды енгізіп отырған инноваторлар жоғары деңгейдегі бәсекелік артықшылықтарға қол жеткізе алады.

2. Имитатор фирмалар енгізіп отырған қайталанбалы ноу-хоу немесе жаңалықтар.

Бірінші деңгейдегі инновациялар мекемелердің барлығында жаппай қолданыс таба алмауы ықтимал. Екіншісі қатаң бәсеке талаптарына төтеп бергісі келетін фирмаларда қолданыс табуы керек.

Қазақстанның қазіргі таңдағы экономикасында мынадай проблемалар орын алуда:

– экономиканың шикізат бағыттылығы;
– әлемдік экономикаға ықпалдасудың әлсіздігі; ел ішіндегі салааралық және өңіраралық экономикалық ықпалдасудың босандығы;

– өңдеуші өнеркәсіп өнімділігінің төмендігі; ішкі рынокта (шағын экономика) тауарлар мен қызметтерге деген тұтыну сұранысының мұрағымсыздығы;

– өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның жеткілікті дәрежеде дамымауы;

– мұнай-газ және кен-металлургиялық кешенге жатпайтын экономика салаларында негізгі қорлардың тез тозуы;

– кәсіпорындардың жалпы техникалық және технологиялық тұрғыдан артта қалуы;

– ғылым мен өндіріс арасында ұтымды байланыстың болмауы;

– ҒЗТҚЖ (ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар) қаржының аз бөлінуі; отандық ғылымның нарықтық экономика жағдайларына нашар бейімделуі, ғылыми-техникалық өнімді тауар деңгейіне дейін жеткізудің ықпалды тетіктерінің болмауы, соның салдарынан тұтастай алғанда инновациялық ұсыныстар деңгейінің төмен болуы;

– мамандарды және жұмысшы кадрларды даярлау мен қайта даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінің болмауы;

экономиканың өңдеуші секторларына инвес-

тициялар салуға отандық қаржы институттары үшін ынталандыру көздерінің болмауы;

– менеджменттің экономиканы ғалымдану үрдістеріне және сервистік-технологиялық экономикаға өтуге бейімдеу міндеттеріне сәйкес келмеуі.

Индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік саясаты 2015 жылға дейінгі кезеңге арналған стратегиялық жоспарда белгіленген мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз етуі, сондай-ақ одан кейінгі жылдары қазақстандық экономиканың сервистік-технологиялық бағыттылығын қалыптастыру негіздерін құруы тиіс [3].

Саясаттың басты мақсаты шикізаттық бағыттан бас тартуға ықпал ететін экономика салаларын әртараптандыру жолымен елдің тұрақты дамуына қол жеткізу, ұзақ мерзімді жоспарда сервистік-технологиялық экономикаға өту үшін жағдай жасау болып табылады.

Өңдеуші өнеркәсіпте және қызмет көрсету саласында бәсекеге түсуге қабілетті және экспортқа негізделген тауарларды, жұмыстар және қызмет көрсетулер өндірісі мемлекеттік индустриялық-инновациялық саясаттың басты нысанасы болып табылады. Бәсекеге түсу қабілеті дегеніміз қазақстандық кәсіпорындардың экспортқа шығарылатын өнімдерді өндіру қабілетін білдіреді. Басқаша айтқанда, өңдеуші өнеркәсіптің өнімі осындай әлемдік стандарттарға сәйкес келуі керек және баға бойынша бәсекелесуге қабілетті болуы тиіс. Саясат мынадай қағидаттарға негізделеді:

– жеке сектормен серіктестік;

– инвестициялық және инновациялық ұсыныстардың өнеркәсіптің шикізаттық емес салаларында өндірілетін тауарлар мен қызметтердің бәсекелестік қабілетін арттыруға бағытталуы;

– өнеркәсіпті жаңғыртуға, оларға қолдау көрсету жөніндегі рәсімдердің жариялылығы мен ашықтығына бағытталған жобаларды іске асыруға мемлекеттік қаржылық және өзге қолдау көрсету;

– қосылған құн тізбегін дамытуды қамтамасыз ететін салаларға мемлекеттік қолдау көрсету шараларының кешенді сипаты;

– тең бәсекелестік жағдайларды және салауатты бәсекелестік ортаны қалыптастыруды қамтамасыз ету;

– қандай да болсын жеке сипаттағы жеңілдіктерден және преференциялардан бас тарту;

– индустриялық саясаттың бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыруға бағытталуы.

Индустриалды-инновациялық саясат индустриядан кейінгі дамудың перспективалы бағыттарында ғылыми-техникалық, инновациялық

және өндірістік әлеуетті ұлғайтуға бағытталған, ол болашақта қағидатты бәсекелестік артықшылықтарды алуға жәрдемдесуге тиіс. Негізгі бағыттар мыналар болуы тиіс:

1. Жоғары технологиялы өндірістер қалыптастыруға, оның ішінде шетелдік те, салааралық та технологиялар трансфертінің тиімді жүйесін жасауға жәрдемдесу.

2. Жоғары ғылыми-технологиялық әлеуеті бар ғылыми-техникалық және өнеркәсіптік ұйымдар мен кәсіпорындар желісі бар қалаларда қазіргі заманғы ғылыми және инновациялық инфрақұрылымды жасап, оның қазіргі заманғы элементтерінің қызметін (технопарктер, ұлттық ғылыми орталықтар, ғылыми-технологиялық аймақтар және с.с.) қолдау.

3. Индустриядан кейінгі экономика тұрғысынан алғанда озық салаларды дамытуда қазіргі ғылыми-техникалық әлеует салаларын пайдалану.

Мемлекеттің негізгі инновациялық саясаты келесі шараларды қамтуы тиіс:

– инновациялық шаралардың экономикалық, құқықтық және ұйымдастырушылық негіздерін қалау;

– өндірістің тиімділігі мен ішкі нарықтағы тауар өндірушілердің өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін технологиялық жаңалықтар енгізу негізінде арттыру;

– кәсіпкерлердің инновациялық белсенділігін көтеру ;

– инновациялық іс-әрекеттерді асыруға бөлінген мемлекеттік қаржыларды тиімді қолдану;

– отандық инновациялық өнімді халықаралық нарықта өткізуді қолдау;

Республикадағы өнімнің осы түрі бойынша экспорттық әлеуетті арттыру.

Бағдарламаны іске асырудың негізгі бағытына экономиканы әртараптандыруды және оның бәсекеге қабілеттілігінің өсуін қамтамасыз ететін басым секторларын дамыту керек.

Алдағы кезеңде индустрияландыру саясаты индустриялық-инновациялық процестердің жеделдетушісі болатын «дәстүрлі мамандандыру» салаларын дамыту арқылы басым шикізаттық емес секторды озыңқы дамытуға бағытталған болады.

Мемлекеттің күш-жігері экономиканың мынадай басым секторларын дамытуға топтастырылады:

Дәстүрлі: мұнай-газ секторы, тау-кен металлургия кешені, шикізат өндірістерін кейіннен аса жоғары қайта бөлулерге ауыстыратын атом және химия өнеркәсібі;

Жер қойнауын пайдаланушылар, ұлттық компаниялар және мемлекет сұранысына негізделген: машина жасау, құрылыс индустриясы, фармацевтика;

Шикізаттық сектормен байланыстырылмаған және экспортқа басым бағдарланған өндірістер: агроөнеркәсіптік кешен, жеңіл өнеркәсіп, туризм;

Келесі 15-20 жылда әлемдік экономикада үстем рөлге ие болатын «болашақ экономикасының» секторлары: ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, биотехнологиялар, баламалы энергетика, ғарыш қызметі.

Көрсетілген секторлардың тізбесі толық емес әрі бағдарламаның іске асырылу барысында толықтырылып отырады.

Экономиканы сәтті әртараптандыру республиканың тұрақты дамуымен, соның ішінде тұрақты дамуды басқару жүйесін оңтайландыру және көмірсутегі төмен экономиканың, сондай-ақ инвестициялар тарту, экологиялық проблемаларды шешу, табиғи экожүйелерге антропогендік жүктемелердің кері әсерін азайту, табиғатты пайдаланушылардың қоршаған ортаға эмиссиясын азайту, қалдықтарды кешенді қайта өңдеу мәселелерінде «жасыл» саясатты енгізу жолымен республиканың тұрақты дамуымен үздіксіз байланысты.

Экономиканы әртараптандыруды жеделдету процесінде мемлекет тиімсіз жобалардың іске асырылуына қарсы тұратын болады, сондықтан жобаларды қолдаудың негізгі өлшемдерін таңдауға ең алдымен Кеден одағының әлеуетін іске асыру мүмкіндігімен байланысты өнімділік, энергия тиімділігі және экспортқа бағдарлану жатады.

Әлемдегі инновациялық үрдістердің бәрі де кез келген мемлекеттің экономикалық дамуының жоғары деңгейін қамтамасыз етумен бірге, ғылыми-техникалық ілгерілеуінде едәуір жылдамдатады. Өйткені, мемлекет дамуының негізі болып табылатын инновациялық саясат кез келген бәсекеге қабілетті мемлекеттегі ғылым дамуының бағытын анықтайды. Сондықтан да ғылыми-техникалық үдеріс бүкіл әлемде «инновациялық үдеріс» ұғымымен тығыз байланыста болуды талап етеді. Инновациялық үрдіс жаңа бір өнімнің алынуын білдіреді де, ол идеяның пайда болуынан бастап, оның коммерциялық тұрғыда жүзеге асырылуына дейінгі ұзақ жолды қамти отырып, әртүрлі қарым-қатынастар (өндіру, алмасу, тұтыну) кешенін өз қармағына алады [4].

Ғылыми зерттеулерді жеткіліктілігі қаржыландыру туралы сауал және оның көз-

дері Қазақстанға гана актуалді емес. 1957 ж. кеңестік спутникті жіберу АҚШ-та космостық пен әскери сфераларда КСРО-дан, мүмкін, техникалық артта қалуды еңсеру үшін ғылыми зерттеулерді қаржыландыру жеткіліксізділігі сауалы бойынша қоғамдық; дискуссияға стартты берді. Онда зерттеулерді қаржыландыраудың қажеттілігі мен жеткіліктігі анализденген, бірінші экономикалық зерттеулердің бірі болып, 1959 ж. АҚШ-тың жетекші «think tank», RAND пропорациясының еңбектесінің жұмысы жариялаңған.

Жеке фирма қалайша фундаментальді зерттеулерге шығындарды жаба алады? Тәсілдердің бірі – зерттеулік бөлімдерде алынған, жаңа ашуларды патенттеу. Тіпті егер, компания өзінің негізгі тірлігінде зерттеулердің нәтижелерін қолдана алмаса, ол жұмсаулардың нәтижелерін пайдалануға құқықтарды сату немесе лизингтеу жолымен ақтай алады. Бұл ол туралы әлден, оңды сыртқы эффектерді жасаудан пайданы алғызғызады.

Фундаментальді зерттеулерді әдетте, дифференцицтелген құрамы бар ірі компаниялар қаржыландырады, өйткені нәтижелер фирмамен жайланушы өндірістік түптердің қандай да біреуінде қалуының ықтималдылығы жоғарылау. АҚШ-та мұндай компанияларға, мысалы, Gen-

eral Electric, Dupont, Еуропада – Siemens, EADS жатқызылады [5].

Фундаментальдық ғылымды қаржыландырушы, меценаттардың тірлігі мотивтерің көбінесе жеке басты сипатты тасиды әрі пайданы максимизациялау контекстінде қарастыла алмайды. Бұл жағдайда, қоғамдық пайданы максимизациялау немесе пайдақорлықсыз сыйлықтан алынған рақаттың феномені туралы айтуға болады. Басқа сөздермен, экономикалық субъекті жаналық жасаушы ретінде сезе отырып, өз пайдалығын максимиздейді.

Әйтсе де, жеке компаниялардың мүддесінің және қайырымдылықтың бар болуына қарамастан, фундаментальді зерттеулерге шығындардың айтарлықтай бөлігін мемлекет артады.

Біздің халқымыз ежелден жаңалықты жатсынбайтын, жаңаға жаны құштар халық. Халқымыздың бойындағы осындай асыл қасиет – біздің инновациялық дамуды ұйымдастыруымыз бен жүзеге асыруымызға көптеген жеңілдіктер әкеледі. Біз еліміздің жоғары оқу орындарының басшылары мен қызметкерлері елдегі, атап айтқанда, өз оқу орнымыздағы инновациялық даму стратегиясын ғылыми да жүйелі жолға қоя білсек, оның жүзеге асуына қолайлы шарт-жағдай әзірлеп берсек болғаны. Әрі қарай, санасы азат, ойы озат, жаңалыққа жаны құштар халқымыз жалғастырып кетеді деп толық сеніммен айта аламыз.

Әдебиеттер

- 1 Дятлов С. – Инновационная гиперконкуренция как фактор развития экономической системы // Экономист – М., 2012. – №5. – С. 69-76.
- 2 Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: ЭКСМО, 2007. – 864 с.
- 3 2010-2014 жылдарға арналған Мемлекеттік үдемелі индустриялы-инновациялық даму бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің. Astana: 2010 жылғы 19 наурыздағы № 958 жарлығымен бекітілген.
- 4 Карачаровский В. Долгосрочные тенденции развития инновационного сектора // Экономист. – М., 2010. – №11. – С. 59-68.
- 5 Balbontin A., Yazdani B., Cooper R., Souder W. E. New Product Development Success Factors in American and British Firms // International Journal of Technology Management. – 1999. – Vol. 17. – No 3. – P. 259-280.

References

- 1 Djatlov S. – Innovacionnaja giperkonkurencija kak faktor razvitija jekonomicheskoy sistemy // Jekonomist – M., 2012. – №5. – S. 69-76.
- 2 Shumpeter J. Teorija jekonomicheskogo razvitija. – M.: JeKSMO, 2007. – 864 s.
- 3 2010-2014 zhyldarga arnalgan Memlekettik udemeli indutrijalny-innovacijalyk damu bagdarlamasy. Kazakstan Respublikasy Prezidentinin. Astana: 2010 zhylygy 19 nauryzdagy № 958 zharlygyymen bekitilgen.
- 4 Karacharovskij V. Dolgosrochnye tendencii razvitija innovacionnogo sektora // Jekonomist. – M., 2010. – №11. – S. 59-68.
- 5 Balbontin A., Yazdani V., Cooper R., Souder W. E. New Product Development Success Factors in American and British Firms // International Journal of Technology Management. – 1999. – Vol. 17. – No 3. – P. 259-280.